

opdatering

Årbog for Vardemuseerne
& Ringkøbing-Skjern Museum

2019

opdatering

Årbog for Vardemuseerne &
Ringkøbing-Skjern Museum 2019

opdatering
Årbog for Vardemuseerne
& Ringkøbing-Skjern Museum 2019

© Forfatterne, Vardemuseerne
& Ringkøbing-Skjern Museum 2020

Redaktion: Caroline E. Larsen og Tine Lorange

Korrektur: Harriet Ludvigsen

Grafisk tilrettelæggelse: Tine Lorange

Forsidefoto: Emily Pritchards hus på Redningsvejen
i Nymindegab. Foto: Niels A. Hansen

Fotos og illustrationer: med mindre andet er angivet ved
de enkelte fotos og illustrationer tilhører billedmaterialet
i denne bog Vardemuseerne, NaturKulturVarde,
Ringkøbing-Skjern Museum eller Arkæologi Vestjylland

Alle kort, Danmarks Højdemodel og
ortofotos: ©Geodatastyrelsen

Skrift: Myriad Pro

Papir: MultiArt Silk 130g

Omslag: 1/s 260g

Tryk: PE Offset, Varde

ISBN 978-87-93713-19-2

ISSN 1903-9581

Kære Læser!

Omverden har ofte et billede af museer som støvede og statiske. At dette billede ikke på nogen måde er sandt viser hvert eneste år af Vardemuseernes og Ringkøbing-Skjerns Museums virke, ligesom det i øvrigt gælder for størsteparten af landets museer. Artiklerne i årets årbog viser som altid de mange facetter af museernes arbejde. Hvor den brede offentlighed lægger mærke til museernes forandringer når vi åbner nye udstillinger og af og til også nye besøgssteder, så giver årbogen jer læsere en god fornemmelse af at museer kan endnu mere end I, som museumsgæster ser, når alt er pudset og pænt stillet frem til skue. Og det bliver også tydeligt at vores formidling er baseret på konstant forskning. Årets *opdatering* fremlægger blandt andet et udbytte af et igangværende Ph.d.-projekt om udviklingen af henholdsvis den gamle købstad Ringkøbing og den nye-re stationsby Skjern og nye historier om Nymindegab, som er blevet hentet ud af glemslen, nu hvor der arbejdes på

en nyopsætning af udstillingen på Nymindegab Museum. *opdatering* giver Jer også indblik i museernes projekter omkring frivillige og læringsarbejde for børn og elever, et felt, hvor vi som museer selv er i en konstant læringsproces gennem nye projekter på områderne – vi vil nemlig gerne blive bedre til denne vigtige del af vores arbejde hvert eneste år!

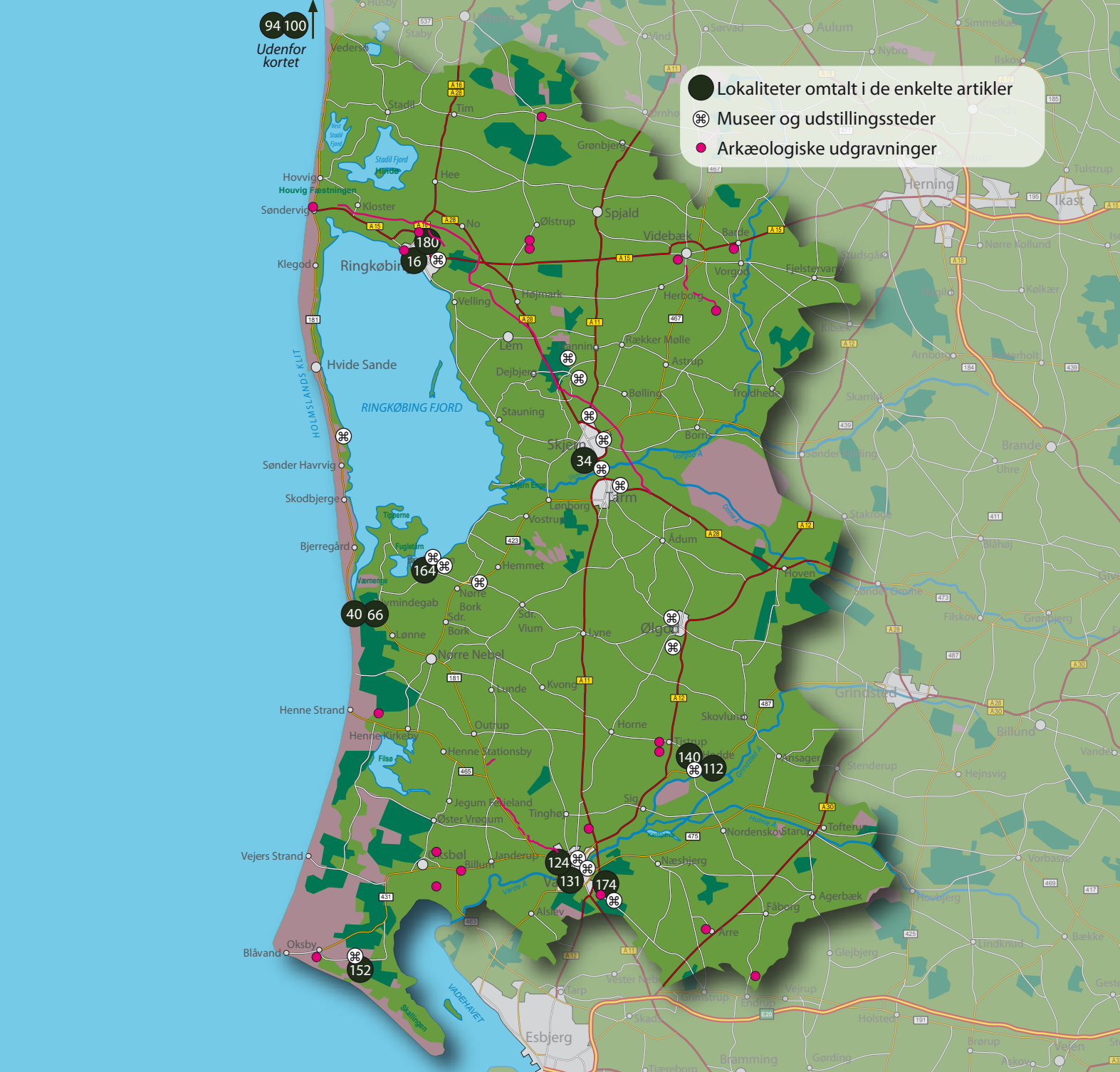
Et andet felt, hvor vi vestjyske museer er bannerførende, er værtskab. Fordi I alle rejser og er museumsgæster i hele verden, bliver vores vestjyske museer også målt op mod det flotteste museumsdesign i London og de mest fantastiske fund i Ægypten. Kun når vi sætter gæsten i centrum kan vi gøre en helt særlig forskel for jer. Dette arbejde kan I blive klogere på i årbogen. Og som altid får I også et indblik i de næste store arkæologisk og historiske opdagelser, og dermed i de historier, I engang i fremtiden som velmodtagne gæster skal opleve på vores besøgssteder.

Rigtig god fornøjelse med læsningen!
Mette Bjerrum Jensen og Claus Kjeld Jensen

94 100

Udenfor kortet

- Lokaltiteter omtalt i de enkelte artikler
- ☎ Museer og udstillingssteder
- Arkæologiske udgravninger

Indhold

6	Museumsforeningernes årsberetninger	131	Disney og fordærv <i>Af Pernille Ø. Sørensen</i>
16	Nygade i Ringkøbing <i>Af Christian Ringskou</i>	140	Din, min og vores skolehistorie <i>Af Malene Frosch Langvad</i>
34	Villads Pebel <i>Af Torben Egeberg</i>	146	Frivillighed i forandring <i>Af Per Lunde Lauridsen</i>
40	Nymindegab Badehotel <i>Af John V. Jensen</i>	152	"Velkommen i Tirpitz!" <i>Af Marie-Louisa Tvede Steffensen</i>
66	Det besatte Nymindegab <i>Af Michael Trier Aagaard & John V. Jensen</i>	161	Sara om SARA <i>Af Sara Hjøllund Sørensen</i>
94	Omkring en Oldtids-Arne <i>Af Jens Dalgaard-Knudsen</i>	164	Da dronerne kom til Fahl Kro <i>Af Caroline E. Larsen</i>
100	Omkring Oldtids-Arnen fra Nørre Fjand <i>Af Palle Eriksen</i>	174	På gravhøjsjagt ved Varde <i>Af Lene N. Hansen</i>
109	Ikke særligt lovligt <i>Af Olav Martinsen</i>	180	Før Ringkøbing <i>Af Rachel Facius, Line Lerke & Torben Egeberg</i>
112	Signalkrebs <i>Af Morten Vinding</i>	188	Årets gang i ArkVest <i>Af Lene B. Frandsen & Poul Krogh Jørgensen</i>
121	NaturNørd gik online <i>Af Jonas Gadgaard</i>	192	Årets udgravninger <i>Af arkæologerne i ArkVest</i>
124	Røverhistorier til Frellemalerierne? <i>Af Pernille Ø. Sørensen</i>	208	Tidstavle

På gravhøjsjagt ved Varde

Af Lene N. Hansen

I august 2019 satte Arkæologi Vestjylland gang i den første etape af en stor forundersøgelse ved Roustvej lige uden for Varde. Her blev de første 20 hektar af i alt 36 hektar undersøgt forud for byggemodning.¹ Og det var med spændte forventninger, man gik i gang, da der på arealet for den første etape er registreret tre overpløjede gravhøje. To af højene kendes fra Original-1 kort, hvor de ligger i udkanten af marken tæt på vejen, og den tredje, som er blevet observeret på luftfotos, ligger midt på marken.

En del af arealet var allerede i marts 2019 blevet undersøgt i forbindelse med etableringen af en ny biogasledning

Gravhøjen i tracéet ved Roustvej med Varde i baggrunden.

mellem Outrup og Varde.² Her blev der gravet en to meter bred grøft i kanten af marken langs med Roustvej og ud mod plantagen mod øst. Den ene af de to gravhøje fra Original-1 kortet blev fundet i tracéet, men desværre havde århundreders dyrkning slettet næsten alle spor, så gravhøjen kun var synlig som en udvasket lys cirkel uden spor af højfyld eller grav.

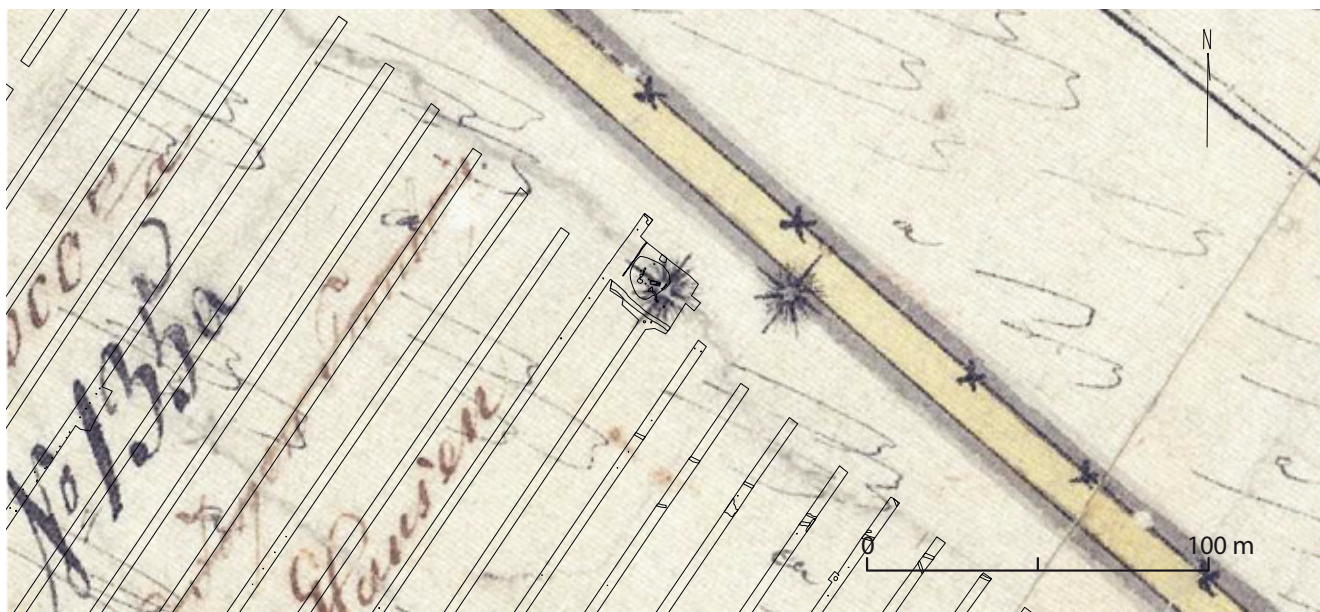
Jagten sættes ind

Området er på høje målebordsblade fra 1870 primært tegnet som engareal. Denne topografi gjorde det sandsynligt, at der kunne findes bebyggelsesspor fra en eller flere af perioderne, stenalder, bronzealder eller ældre jernalder på arealet. De første mange søgegrøfter blev dog gravet, uden at der fremkom bebyggelsesspor. Vi fandt heller ikke den gravhøj, der var blevet afsat på marken ud fra luftfoto. Området ligger muligvis for langt fra åen og dermed adgang til ferskvand til at man har villet bosætte sig her. Desuden er det sjældent at der findes bebyggelse i forbindelse med gravhøje. Det var først da vi fandt den anden gravhøj fra Original 1-kortet, at det begyndte at blive spændende.

De to gravhøje ligger kun 30 meter fra hinanden, og lige som højen, der blev fundet i tracéet i marts, var denne også stærkt udjævnet og knap synlig i landskabet. Den kunne dog anes som en svag forhøjning på marken, pløjet ud af form og aflang. Forsigtigt blev muldlaget gravet bort i hele området omkring højen. I første omgang fremkom kun en lys cirkulær aftegnning i undergrunden, hvori

Dronefoto af forundersøgelsen ved Roustvej.

Søgegrøfter lagt over Original-1 kort fra 1806-1822. Gravhøjene er markeret med stjerner på kortet.

der blev fundet lidt flint og keramik, der kunne dateres til yngre stenalder. Da der senere blev taget endnu et lag af højen, fremkom centralt i højens aftegning omridset af den svagt grå bund af en grav, og da vi håbefuldt og forsigtigt begyndte at undersøge graven, fremkom fragmenter af tre ravperler liggende spredt over næsten hele gravens længde. Under de næste dages udgravning fremkom flere ravperler i graven: Fire store ravperler og en masse små – i alt fandt vi 17 ravperler. Perlerne har formentlig været del af en fin ravperlekæde liggende omkring den døde's hals. De blev dog ikke fundet samlet som man kunne forvente, men spredt over det meste af graven, af enten plov eller dyr. Der blev fundet spor af mindst to rævegrave i højen. Der var kun ca. 10 cm tilbage af selve graven, som sandsynligvis er en kvindegrav fra Enkeltgravskulturen. Højen har sikkert været større. Den er måske gravet væk med

vilje for at gøre marken mere jævn og dermed nemmere at pløje. Der blev langs med højen fundet vognspor, som kunne stamme fra en hestevogn, der har kørt højfyldt væk. Dette kunne være foregået nogenlunde som billedet, hvor en gravhøj ved Årre køres væk i 1934.

Enkeltgravskultur

Enkeltgravskulturen (2800-2400 f.Kr.) kaldes sådan, fordi man begyndte at begrave folk enkeltvis i lave gravhøje. Store områder af landet var ryddet for skov og opdyrket, og i Jylland begyndte hede-strækningerne at brede sig. Kvæghold spillede en vigtig rolle, mens byg var den vigtigste afgrøde.

Gravgaver

Perioden er også kendt som stridsøksetid, fordi mænd blev begravet med deres statussymbol, stridsøksen. I den ældste del af perioden har mændene desuden ofte to gennemborede ravskiver med i graven. I kvindegrave finder man derimod typisk en lille flintekniv, et lerkar og en ravperle. I nogle kvindegrave er der fundet større ravsmykker med op til 300 ravperler, ofte liggende på den begravedes bryst.

De fire store ravperler fundet i graven.

Udgravning af ravperler i graven.

Rav i '75

Den nyudgravede høj ligger som én blandt mange ved Roustvej, på tværs af Varde Sønder Plantage og nord herfor ligger gravhøjene strøet på række. Gravhøjene i plantagen er fredede, mens resten er overpløjede.

Ca. 400 meter mod nordvest ligger tre overpløjede gravhøje lige ved siden af hinanden. De blev afdækket af tracéudgravningen i foråret, men de blev allerede udgravet af Ole Faber, i 1975, i forbindelse med etableringen af Østre Omfartsvej. I alle tre gravhøje var der plyndringshul over højenes midte, men på trods af det, var selve grave forholdsvis velbevarede i alle tre høje.³

I den første gravhøj længst mod nordvest blev der fundet en grav med en kraftig stenramme. I graven blev

fundet en enkelt ravperle, en tværpil samt en flække af et slebent flinteredskab. I højens fyld blev fundet talrige keramikskår.

I den midterste gravhøj blev der i plyndringshullet fundet rester af et bæger samt dele af et større forråds-kar, begge fra Enkeltgravskultur. Under plyndringshullet fremkom graven, hvori der blev fundet en flækket ravperle.

I den sidste høj blev der fundet en grav med ca. 160 ravperler. Desuden blev der fundet en nyere tids nedgravning med skeletdele af en hest. I plyndringshullet blev der fundet skår efter et bæger fra enkeltgravskultur. Nedsat i kanten af højen blev desuden fundet en fragmenteret bronzealderurne indeholdende brændte ben.

En gravhøj ved Årre køres væk. Det vides desværre ikke helt, hvor den lå.

Keramik fra enkelgravskultur fundet i den midterste af de tre gravhøje.

Gravhøje i Danmark

I enkeltgravskultur ændrede begravelsesritualet sig betydeligt i forhold til den foregående periode, kaldet jættestuetid, hvor de døde blev begravet i dysser og jættestuer. I disse gravkamre er der oftest fundet knogler fra mange personer. I modsætning hertil blev de døde i enkeltgravskulturen gravlagt i hver deres individuelle grav, i trækamre eller kister dækket af en lille gravhøj. Denne begravelseskik var dog kun udbredt i Vestjylland, mens man i det meste af resten af Danmark fortsatte med at begrave de døde i dysser og jættestuer. De ældste grave (ca. 2800-2600 f.Kr.) blev anlagt i dybe nedgravninger under små høje. I den efterfølgende periode (ca. 2600-2350 f.Kr.) genbrugte man ofte de eksisterende høje og lavede en ny nedgravning i toppen, hvorefter højen blev gjort større. Der blev desuden i nogle gravhøje foretaget begravelser i højens yderkanter.⁴

Der findes ca. 22.000 fredede gravhøje i Danmark, men der er i alt registreret omkring 86.000, hvoraf en stor

del er overpløjede eller på anden måde sløjfede. Der blev opført gravhøje igennem en stor del af den danske oldtid. Skikken med at opføre høje over enkeltpersonsgrave startede omkring 2800 f.Kr. i Enkelgravskulturen midt i yngre stenalder. Herfra er der en ubrudt tradition frem til omkring 1700 f.Kr., hvor ældre bronzealder starter. Ældre bronzealder var gravhøjsbyggeriets storhedsperiode, hvor både antallet af byggede høje steg, og selve højene også blev større, enkelte med en diameter på over 60 meter og højder på over 10 meter. I yngre bronzealder efter 1100 f.Kr. stilnede højbyggeriet af, og der blev kun opført få nye høje, som var væsentligt mindre end ældre bronzealders imponerende dimensioner. Der blev dog ved med at blive opført enkelte gravhøje helt frem til kristendommens indførelse. Nedgangen i højbyggerier ledsages af den gradvise overgang fra jordfæstegrave til ligbrænding. Man gik således bort fra at begrave de døde i trækister under gravhøje, og gik i stedet over til at brænde de døde og begrave dem i urner, som ofte blev nedsat i kanten af allerede eksisterende gravhøje.⁵

Lene Nygaard Hansen kan kontaktes på lnh@arkvest.dk

Noter

1. ARV 340 Skovgård, Varde. I udgravningen deltog udgravningsleder arkæolog Lene Nygaard Hansen, arkæolog Anne-Sofie Lund Larsen, museumsinspektør Lene B. Frandsen og museumsinspektør Esben Schlosser Mauritsen. Maskinfører Henning Lund Jepsen.
2. ARV 308 Outrup-Varde Biogas. I udgravningen deltog udgravningsleder museumsinspektør Jens G. Lauridsen, arkæolog Rachel Facius Andersen, arkæolog Lene Nygaard Hansen, museumsinspektør Karen Bjelke Fisker, museumsinspektør Esben Schlosser Mauritsen, arkæolog Anne-Sofie Lund Larsen og praktikant fra Bryndum Skole Julie. Skiftende maskinførere fra MUNCH.
3. VAM 1159-1161 Varde Søndermark. Udgravningsleder museumsinspektør Ole Faber.
4. Jørgen Jensen: *Danmarks Oldtid – Stenalder 13.000-2000 f.Kr.* København 2006, s. 525ff.
5. Jørgen Jensen: *Danmarks Oldtid – Bronzealder 2000-500 f.Kr.* København 2006, s. 144ff.